

Spinoza is een vroegmoderne denker. Hij werd geboren in het jaar dat Galilei zijn beroemde *Dialogo over de twee voornaamste wereldsystemen* schreef (1632). De nieuwe wetenschap van de natuur van Copernicus en Galilei vereiste volgens Spinoza ook een nieuw, 'geometrisch' (rationeel) begripen van de oorsprong van de natuur, God. Die nieuwe, naturalistische meta-fysica vormde volgens hem tegelijk de sokkel voor de uitbouw van een nieuwe, filosofische leer van het goede leven of het echte heil (vandaar de titel van zijn hoofdwerk: *Ethica*). Spinoza's denken ligt aan de basis van wat Amos Funkenstein 'de secularisering van de theo-logie' noemt; maar dat leidde bij hem ook tot de secularisering van wat traditioneel altijd met de theologie verbonden geweest was, de moraal en de religie.

Er kan slechts één waarheid zijn en die is volgens Spinoza te vinden in wetenschap en filosofie (die toen in tegenstelling tot vandaag geen gescheiden domeinen vormden). Wat dan met de zogenaamde 'geopenbaarde' waarheid en de overgeleverde religie? In zijn tweede grote werk, de *Tractatus theologico-politicus* argumenteert Spinoza dat de bijbel op een wetenschappelijke manier gelezen moet worden, d.w.z. als een tekst waarvan eerst de betekenis dient vastgesteld te worden vooraleer men de vraag kan stellen naar de eventuele waarheid daarin aanwezig. Spinoza is een van de eersten die een moderne idee heeft van bijbelinterpretatie als hermeneutiek van overgeleverde teksten (met behulp van allerlei hulpwetenschappen, zoals linguïstiek en geschiedenis). Wie de bijbel hermeneutisch leest, ontdekt dat het daar niet gaat om informatieve en verklarende teksten, maar om teksten die via allerlei verhalen, preken en aanbevelingen mensen tot een moreel leven willen brengen. Er kan volgens Spinoza dan ook geen sprake zijn van een tegenstelling tussen wetenschap/filosofie en de bijbel, aangezien het in de bijbel niet gaat om het zoeken naar waarheid, maar om de leer betreffende een moreel leven voor de massa. Niet alleen door zijn bijbelinterpretatie, maar ook in een tweede opzicht is Spinoza een pionier: hij staat aan de wieg van de godsdienstwetenschap. In zijn traktaat ontwikkelt hij immers ook een naturalistische verklaring van religie als geworteld in collectieve emoties. Religie is een natuurlijk, sociaal fenomeen (zoals Hume en Durkheim later zullen betogen). Als sociaal fenomeen kan religie zowel negatieve als positieve vormen aannemen naargelang de overheersende collectieve emoties en de maatschappelijk-politieke omstandigheden: superstitie versus vroomheid. De relatie van godsdienst en staat zal hem bijzonder interesseren ook in zijn onvoltooide, laatste werk, de *Tractatus politicus*.

Spinoza's denken betekent een enorme stap in de richting van de radicale secularisering of ontvoogding van alle kennis, inclusief de theologie, de metafysica, de ethiek en de politieke theorie. Zijn secularisme bevat echter een religieuze component: een soort niet-theïstische religiositeit nauw verbonden met een boven-rationeel weten, de intuïtieve kennis (zie *Ethica* Deel V). Tegelijk is dat secularisme niet compleet afkerig van de gewone massa-religies die begrepen worden als haast onvermijdelijke componenten van het maatschappelijke leven van de massa's. Het bereiken van de filosofische religie is alleen weggelegd voor individuen die bekwaam zijn de harde, moeilijke weg van rationeel en boven-rationeel denken te volgen (zie *Ethica* Deel V, Stelling 42 Opmerking); de intuïtieve kennis is niet tegengesteld aan de rationele, maar is er evenmin toe te herleiden.

Zie verder: Herman De Dijn, *Spinoza: de doornen en de roos* (Pelckmans – Klement, 2012, derde druk).